

Toespraak Amsterdamse Studenteneklesia 14 december 2014

Alex van Ligten

1.

Psalm 9, vrij gaan we straks zingen. In de niet-vrije, de letterlijke tekst staat onder andere:

Loven zal ik U, ADONAI, in heel mijn hart,
verhalen al uw wonderen,
mij verheugen en jubelen in u,
zingen uw naam, hoogste heer,
Bij hun omkeer achteruit struikelen en vergaan mijn vijanden weg van uw aangezicht. (vs 2-3)

‘Psalm 9’, schrijft Willem Barnard, ‘Dat is nou een van die psalmen waar we spontaan een hekel aan hebben. Dat gaat maar van wij en zullie en God aan onze kant. Daar hebben we genoeg van sinds de koppelriemen en de rand van dollar en gulden. Wie het hadden, die waren er. En die waren in orde, de rest was een zootje. De anderen waren slecht en wij waren goed.’ Maar: ‘Wacht even,’ zegt hij dan, ‘dat de “anderen” slechtaards waren, dat valt te lezen in Psalm 9, maar dat “wij” goed waren, staat er niet. In dit loflied gaat het erom dat recht wordt gezet wat scheef is.’

Hij zelf richt de wereld in gerechtigheid,
hij oordeelt de natiën in oprechtheid.
ADONAI is een burcht voor de verdrukte,
een burcht in tijden van beklemming.
Bij u weten zich zeker zij die uw naam kennen,
want wie u zoeken, verlaat gij, ADONAI, niet.
Zingt voor ADONAI, gij die op Zion woont,
verkondigt onder de volken zijn daden.
(vs 9-12)

Want niet voor altijd wordt de behoeftige vergeten,
gaat de hoop der ootmoedigen teloor voor immer.
Sta op, ADONAI, laat het mensje niet sterker lijken dan het is.
(vs 19-20)

‘Het mensje’, meestal vertaald met ‘sterveling’. Een woord uit Psalm 8: ‘Wat is het mensje dat Gij hem gedenkt?’

Huub Oosterhuis eindigt zijn versie van Psalm 9 ermee:

Breng ze tot rede, God-Ik-zal,
de machthebbers dezer wereld:
dat boven alles gaat één nietig mens,
een mensje maar.

2.

‘Niet voor immer gaat de hoop der ootmoedigen teloor’ - aan die tekst dacht ik toen ik voor deze dienst op zoek ging naar een passende foto. Als je ‘hoop’ intikt op Google en je kijkt bij ‘afbeeldingen’, dan is het een en al suikerzoete vromigheid die je voorgeschoteld krijgt. En suiker is even slecht voor je lichaam als lieverige vromigheid voor je geest, dus vandaar dat ik dacht: ik pik een hoopvol bericht uit de krant en zet daarvan een foto op de liturgie. Dat wilde niet lukken.

Ik vond wel berichten die het tegenovergestelde bereikten. Het CIA-rapport kwam uit waarin van alles stond dat wij al meer dan tien jaar weten. De dag daarvoor kwam Unicef, de kinderrechtenorganisatie van de Verenigde Naties, met iets wat we nog niet wisten: dat er wereldwijd nog nooit zoveel kinderen slachtoffer van wreedheden zijn geworden als in 2014: ‘Een rampjaar voor kinderen. Kinderen in de Centraal Afrikaanse Republiek, Irak, Zuid-Soedan, Syrië, Oekraïne en de Palestijnse gebieden raken betrokken in conflicten.’ In andere gebieden worden ze vergeten onder de tallozen die hulp nodig hebben. Unicef-directeur Anthony Lake wordt geciteerd: ‘Kinderen zijn gedood in hun klaslokaal of in bed. Ze zijn wees geworden, gemarteld, ontvoerd, geronseld, verkracht en als slaven verkocht.’

Ik stop met citeren, het is te veel, te erg. Het zal de reden zijn dat de nieuwsmakers zich liever storten op een foute burgemeester of de kerstreclame van een supermarkt. Dat is te overzien, daar kunnen we in alle vrijblijvendheid dagen over doorzaniken.

De artikelen over de CIA en dat bericht van Unicef benemen mij alle hoop. Ik zak weg in het drijfzand van de wanhoop over onze wereld. Ik dreig alle hoop te laten varen.

Maar daartegen komt een soort oerinstinct in verzet. Zonder hoop blijf je nergens. Gelukkig vond ik een foto waarop de klipper De Hoop uit Akkrum Sneek komt binnenvaren, bij de Waterpoort. Toen ik deze foto zag, sprak ik mezelf streng toe, en bij deze u ook: dat is de enige wijze waarop je de hoop mag laten varen!

3.

Nou ja, je mag, je moet...? Je kunt de hoop niet aanbevelen en al helemaal niet bevelen. Ze is van een heel eigen aard. Als je bij het drietal geloof, hoop en liefde vraagt: ‘Welke van de drie hoort in dit rijtje niet thuis?’, dan is dat de hoop.

Liefhebben is een gebod: ‘Heb God, je bevrijder, lief. Heb je naaste lief.’

Geloof kun je krijgen, voeden, verliezen, je kunt erom vragen: ‘Kom mijn ongeloof te hulp.’

Maar nergens staat: ‘Gij zult hoop vatten.’ Of: ‘Heer, geef ons hoop.’

Hoop is ook niet te definiëren. Over liefde zijn dikke boeken volgeschreven en bijna alle liedjes en gedichten gaan daarover; over geloof zijn religieuze oorlogen gevoerd en je kon de waarde van mensen eraan afmeten: van netjes orthodox tot bedenkelijke vrijdenker. Geloof moest, en moet volgens sommigen nog steeds, altijd hetzelfde blijven. De liefde stoort zich nergens aan, die gebeurt gewoon - of niet.

De hoop kan steeds veranderen met de situatie: Johannes hoopt op de komende, de messias, in tegenstelling tot de controleurs uit Jeruzalem, die alleen maar een soort identiteitsbewijs willen zien. Waar dat de belangrijkste doelstelling is, van anderen de gangen nagaan, in opdracht van superieuren checken, inspecteren en dat dan doorklikken, daar is alle hoop vervlogen.

Johannes ziet zich als de stem die roept om in de woestijn de weg te bereiden voor de messias van Israël. Later, in andere omstandigheden, als hij gevangen is gezet, slaat de hoop om in twijfel: ‘Bén jij het wel, de komende?’ laat hij Jezus vragen. Misschien is de hoop daarom zo moeilijk te definiëren, omdat ze zo veranderlijk is. De omschrijving in de dikke

Van Dale luidt: 'wensende verwachting dat iets goeds, dat nog onzeker is en in de toekomst ligt, werkelijkheid zal worden.' Dan moet je daarna dus opzoeken wat wensen, verwachten, toekomst en werkelijkheid betekenen. Het woordenboek verplaatst en vermeerdert de moeilijkheden.

In elk geval is de hoop van een andere categorie dan geloof en liefde. Ernst Bloch schreef er een meer dan 1600 bladzijden tellend werk over, dat hij aanvankelijk als titel wilde geven: *Dromen van een betere wereld*. Maar het werd: *Das Prinzip Hoffnung*. Het principe hoop. Dat boek bevat ook wel dromen van een betere wereld, alle utopieën komen erin naar voren, alsmede de socialistisch gedroomde heilstaat én tot wat die droom was verworpen, maar die dromen waren allemaal het gevolg van de hoop die er al was. 'De hoop,' zei Bloch, 'is het menselijk instinct bij uitstek.' Je iets voorstellen, iets verwachten, dat is 'een aan- of ingeboren mogelijkheid je te weren tegen angst en vrees, het is de menselijkste van alle gemoedsbewegingen en alleen voor mensen toegankelijk, tegelijkertijd is ze betrokken op de verste en helderste horizon.'

Bloch verbindt het hebben van hoop overigens wel aan het werken aan verandering. Het hebben van hoop zet de mens aan tot handelen. Hopen en doen zijn in de bijbel ook vaak werkwoorden die dicht bij elkaar staan, evenals hopen en volhouden. Het tegenovergestelde van de hoop is niet wanhoop of vertwijfeling, maar veráchting. 'Fatalisme' is zelfs nog te neutraal. Verachten doe je íemand, zoals je ook kunt hopen voor iemand, of voor anderen of voor jezelf.

Hopen betekent dat je bepaalde dingen tegen alles in en andere dingen helemaal níet gelooft. Uit liefde voor de mensen om je heen en zelfs voor deze wereld met al haar verschrikkingen.

4.

Daarom zegt de psalm: 'Niet voor immer gaat de hoop der ootmoedigen teloor.' De hoop ís er altijd al, ze kan de bodem worden ingeslagen, maar is nooit helemaal weg. Is dat omdat ze de mens is aangeboren? Ik heb mijn twijfels als grote denkers van alles en nog wat beweren over 'de' mens. Waar is het bewijs dat hun hoge gedachtegoed voor alle mensen geldt? Dat is er niet. Maar wat Bloch zegt, dat hóóp ik wel! Dat het een principe is zoals de behoefte om te eten en te drinken zo'n principe is.

En Franz Rosenzweig schreef in zijn *Stern der Erlösung* dat, als je je geloof, hoop en liefde als een gezin zou voorstellen, het geloof dan zeer vaderlijk was en de liefde moederlijk. 'De hoop is altijd kinderlijk,' schrijft hij, en dit kind van geloof en liefde bezielt en verjongt ook de beide andere:

'In de hoop laten zich de oude krachten, geloof en liefde, invoegen. Vanuit de kinderzin van de hoop vernieuwen zij hun kracht, zodat ze weer jong worden als de arenden. Het is als een nieuwe wereldmorgen, als een groot van voren af aan beginnen, alsof er tevoren nog niets geweest was. Het geloof, dat zich in de liefde waarmaakt, de liefde die het geloof in de schoot draagt, ze worden nu beide op de vleugels van de hoop omhoog gedragen.'

5.

Maar intussen dragen we de zorgen mee van familie en vrienden, de telefoon kan zomaar gaan met een bericht dat alles in je leven op zijn kop zet, de dokter kan jou zelf zo'n bericht meedelen... We lezen de krant, we zien het journaal, en dan komt Oosterhuis' psalmregel erg dichtbij:

Ik stik in mijn vragen, huil om antwoord,
zie de wereld - er verandert niets.

Het zou zeer terecht kunnen zijn dat de stellingen van de letterlijke psalmtekst hier in de vragende vorm staan: al dat bestrijden van onrecht, het overwinnen van de vijand dat aan God wordt toegeschreven, *dóet* hij dat wel?

Als de hoop een oerinstinct is, dan is de wanhoop dat ook.

Het leven kan ons eronder willen krijgen. Mensen worden vernederd en bedreigd. 'De ootmoedigen', noemt de psalm ze. 'Eén nietig mens, een mensje maar', zegt Psalm 9 vrij. Dat wordt mensen aan de lopende band ingepeperd: je stelt niets voor, niemand heeft je nodig, voor jou tien anderen, je bent inwisselbaar, en in oorlog- en geweldsgebieden word je in getallen verpakt. Gisteren tachtig doden in Irak, tweehonderdzoveel in Syrië.

En ineens is er, bijna ongemerkt, een grootse omkering van die harde feiten. Want die ene nietige mens, dat mensje maar, de ootmoedige - zo kwetsbaar: die gaat alles te boven. Die is het die er toe *dóet*. Bij God.

Daarom is er het verhaal dat God zelf mens is geworden, om dat woordje God nooit meer te associëren met de slachters, de machthebbers, maar met de vertrapte in het uur van zijn dood, met zijn verworpen mensen en het schreeuwen van hun vergoten bloed, de miljoenen die stuk voor stuk tellen bij hem. Dat spreken wij uit, dat belijdt de gemeente als zij zegt te vertrouwen op Jezus in wie God mens is geworden. Dat hij zo'n mens is geworden, nietig, een mensje maar. Zoals wij.

Midden in alle harde werkelijkheid van deze wereld horen wij dus deze waarheid: daar waar het er werkelijk toe doet, bij deze God, telt ieder nietig mens, een mensje, maar opgetild en op de schouders gezet bij de hemelse Vader die liefde is.

6.

Wij gaan zo bidden en zingen, twee hoopvolle handelingen. Ik las twee mooie opmerkingen, die ik met elkaar verbind.

De eerste komt van de oude evangelist Billy Graham. Hij kreeg een brief van een oude mevrouw die schreef dat ze het zo jammer vond dat ze, na een actief leven in kerk en maatschappij, niets meer kon. Ze werd 's morgens door het personeel van het tehuis in haar stoel bij het raam gezet, kreeg haar eten en drinken, werd naar de wc geholpen en 's avonds weer in bed gelegd. 'Ik kan eigenlijk alleen nog maar bidden,' schreef ze. En Graham antwoordde haar welgemeend met: 'Wat heerlijk voor u dat u het belangrijkste nog steeds kunt doen!'

Daaraan koppel ik een citaat van de kerkvader Augustinus (die ik geciteerd zag bij mijn eigen kerkvader Willem Barnard): '*Qui bene cantat bis orat*. Wie zingt, die bidt dubbelop.'

Dus: bidden is het belangrijkste wat je kunt doen, en zingen is dubbel bidden.

Vandaar dat we nu gaan
loven en prijzen,
danken, bewonderen, zingen.
Hem toelachen, verliefd en verlegen,
zijn naam luidt: Enige ware.